

لینک نتیجه مشابهت‌یابی: https://hamyab.sinaweb.net/Ci_result/details/D099D3788694128F/12%

بررسی رابطه هویت ملی و دینی در بین جامعه زرتشتیان ایران

نوع مقاله: پژوهشی

* سعیده مؤیدفر

E-mail: moayedfar@meybod.ac.ir

** عباس شاهوران

E-mail: abbasshahvaran@gmail.com

تاریخ پذیرش: ۱۳۹۹/۷/۳۰

تاریخ دریافت: ۱۳۹۹/۴/۸

چکیده

با توجه به دغدغه‌های موجود در خصوص تنوع فرهنگی و مذهبی در جامعه‌ی ایران و پیامدهای ناشی از آن، این پژوهش به بررسی رابطه و نسبت‌گرایش به هویت ملی و دینی در میان جامعه‌ی زرتشتیان پرداخته است. هویت دینی یکی از مهم‌ترین ابعاد هویت بوده که نقش تعیین‌کننده‌ای در هویت‌یابی افراد ایفا می‌کند و تقویت این بعد از هویت می‌تواند موجبات قوام سایر ابعاد را فراهم آورد و چالش در این حوزه می‌تواند زمینه‌ساز بحران در سایر ابعاد هویت به خصوص هویت ملی شود. این ادعا مخصوصاً در جوامعی که دین رکن اساسی آن جامعه را تشکیل می‌دهد موضوعیت بیشتری دارد. بر این مبنایا، این تحقیق از نوع توصیفی تحلیلی بوده که با روش پیمایشی و استفاده از ابزار پرسشنامه انجام گرفته است. جامعه آماری این پژوهش، زرتشتیان استان‌های یزد و فارس بوده‌اند که به صورت نمونه‌گیری تصادفی، تعداد ۳۸۴ پرسشنامه پر شده است. نتایج حاصل از این پژوهش نشان می‌دهد که در میان جامعه زرتشتیان میزان گرایش به هویت دینی رابطه‌ی معناداری با میزان گرایش به هویت ملی دارد به گونه‌ای که در میان این جامعه همبستگی هویت دینی با ابعاد فرهنگی - تاریخی و سیاسی هویت ملی بالاتر بوده ولی میزان همبستگی ابعاد جغرافیایی - اجتماعی علیرغم معناداری در سطح کمتری است.

کلید واژه‌ها: هویت دینی، هویت ملی، زرتشتیان، ایران.

* دکتری جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، استادیار گروه جغرافیا، دانشکده علوم انسانی، دانشگاه میبد، میبد، ایران، نویسنده‌ی مسؤل

** کارشناسی ارشد ایران‌شناسی، فرهنگ و آداب و رسوم، دانشکده علوم انسانی، دانشگاه میبد، میبد، ایران

مقدمه

مسئله‌ی هویت از سوی متفکران و نظریه‌پردازان اجتماعی از جنبه‌های مختلف مورد توجه قرار گرفته است. شرایط کنونی ارتباطات جهانی، توسعه و رشد فناوری‌های مختلف و رویارویی مداوم فرهنگی سبب شده است که مسئله‌ی هویت در ابعاد مختلف از جمله دینی و ملی به موضوعی کانونی در بررسی‌های اجتماعی تبدیل شود (سفیری و غفوری، ۱۳۸۸: ۲).

هویت ملی یکی از مؤلفه‌های بنیادین برای شکل‌گیری و بقای جامعه‌ی ملی است که می‌تواند مجموعه‌ای از گرایش‌ها و نگرش‌های مثبت را به عوامل و عناصر و الگوهای هویت‌بخش و یکپارچه سازد، در سطح کشوری به منزله‌ی واحدی سیاسی به وجود آورد؛ به این معنا که هویت ملی گونه‌ای از هویت گروهی به حساب می‌آید که می‌کوشد تعارض میان هویت‌های گروهی را کاهش داده و به‌نوعی آنها را در ذیل هویتی بالاتر، یعنی هویت ملی، همگرا سازد و خود نیز از بازتعریف الگوی ارزش‌ها، نمادها، خاطره‌ها، اسطوره‌ها و سنت‌هایی که میراث متمایز ملت‌ها را تشکیل می‌دهند، شکل گیرد (ربانی و رستگار، ۱۳۹۲: ۲).

بررسی هویت ملی یکی از مباحثی است که از اهمیت تاریخی و جامعه‌شناختی فراوانی برخوردار است. اهمیت تاریخی آن به این جهت است که اولاً این پدیده در فرایند زمان در جامعه شکل گرفته و از رویدادها و تغییر و تحولات تاریخی تأثیر پذیرفته است؛ ثانیاً هر هویتی که امروزه در جامعه و میان گروه‌های اجتماعی مشاهده می‌شود، برگرفته از جریان‌های تاریخی ادوار مختلف است. از نظر جامعه‌شناختی، هویت ملی به این لحاظ اهمیت دارد که یکی از عوامل مهم انسجام اجتماعی و وفاق ملی در هر جامعه تلقی می‌شود. هر اندازه ملتی از هویت محکم‌تر و منسجم‌تری برخوردار باشد، به همان اندازه در تحکیم پایه‌های همبستگی و وفاق اجتماعی موفق‌تر خواهد بود (زاهد، ۱۳۸۴: ۱۳۳).

در ایران هویت ملی را می‌توان به میزان احساس تعهد به ابعاد سه‌گانه ایرانی شامل بعد اجتماعی (تعهد، عضویت و مشارکت در اجتماع ملی)، بعد فرهنگی (دین، احساس تعلق به هویت جمعی فرهنگ ایرانی اعم از میراث اساطیری، هنر و ادبیات) و بعد سیاسی (وفاداری ملی و احساس تعهد و تکلیف در برابر کشور ایران) در نظر گرفت. بنابراین این نوع هویت، نقش تعیین‌کننده‌ای در حوزه‌های فرهنگی، اجتماعی، سیاسی و حتی اقتصادی دارد، به عبارت دیگر هویت ملی فراگیرترین و درعین حال مشروع‌ترین

سطح هویت در تمامی نظام‌های اجتماعی، جدای از گرایش‌های ایدئولوژیک، است. اهمیت مفهوم هویت ملی، نسبت به سایر انواع هویت جمعی، در تأثیر آن بر حوزه‌های متفاوت زندگی در هر نظام اجتماعی است. مثلاً هویت ملی در حوزه‌ی سیاست، آرمان‌ها را تحقق می‌بخشد یا به قدرت حاکم مشروعیت می‌دهد و بر میزان نفوذ آن می‌افزاید (حاجیانی، ۱۳۸۴: ۱۴۳).

از طرف دیگر در مورد پدیده‌ای تحت عنوان هویت دینی باید گفت که نوعی از هویت گروهی است که بین عده‌ای از مردم که به دینی خاص اعتقاد دارند به وجود می‌آید. ارائه‌ی تعریفی از مفهوم هویت دینی را می‌توان مجموعه‌ای شناختی، اعتقادی و روانی شامل ارزش‌ها، هنجارها، باورها، احساسات، نمادها، طرز تلقی‌ها و آگاهی‌های مختص به خود فردی - اجتماعی دانست که حول محور غایی (مفهوم مقدس) سازمان‌یافته است و با اثرگذاری برکنش‌های اجتماعی، از یک‌سو، سبب همبستگی و انسجام درون‌گروهی (درون دینی) در میان اعضای گروه (دین‌داران) می‌شود و از سوی دیگر موجبات تمایزات برون‌گروهی (برون دینی) را با دیگر افراد و گروه‌ها فراهم می‌آورد (رئوفی، ۱۳۸۹: ۱۰۵).

این در حالی است که مسأله‌ی هویت در ایران همواره مسأله‌ای سیال بوده و هست، بنابراین باید گفت که هرکدام از عناصر هویت‌ساز در جایگاه خود از اهمیت ویژه‌ای برخوردارند؛ به‌عنوان مثال زبان و دین از اصلی‌ترین مؤلفه‌های هویت‌ساز هستند. زبان فارسی به‌منزله‌ی وسیله‌ی مراوده و بیان افکار و احساسات و هم‌چنین پلی برای اتصال به گذشته‌ی تاریخی و فرهنگی ملت ایران از جایگاه ویژه‌ای برخوردار است، از طرف دیگر دین نیز به‌مثابه یکی از منابع اصلی فرهنگ ایرانی بوده است (علیخانی، ۱۳۸۶: ۸۵). از این‌رو دست‌یابی به اتحاد و وحدت ملی در میان جوامعی مانند ایران که دربردارنده‌ی خرده‌فرهنگ‌هاست بیش از هر چیز به شناخت و تحکیم مؤلفه‌های هویت ملی بستگی دارد. ایرانیان در طول تاریخ همواره، هم به برخی از آداب‌ورسوم پیش از اسلام پایبندی داشته و هم این‌که به اسلام ایمان آورده و از این دین مایه گرفته‌اند و هم ذهنیت تاریخی و جغرافیایی مشترکی دارند؛ اما نقش همه‌ی این عناصر در ساخت و پرداخت هویت ایرانی یکسان نبوده و نیست (حاجیانی، ۱۳۸۸: ۱۹۷).

جامعه‌ی زرتشتیان ایران، به‌منزله‌ی زیرمجموعه‌ای از اجتماع بزرگ ایران، یکی از جوامعی هستند که در عین همزیستی با سایر خرده‌فرهنگ‌ها در این کشور، هویت دینی خود را نیز در قالب تعهد به مناسک، آئین‌ها و فرهنگ دینی خویش حفظ کرده‌اند.

بدیهی است که از پیامدهای تکوین هویت دینی، احساس تعهد و مسؤولیت در قبال ارزش‌ها و باورهای آن مکتب است و در واقع تعهد را می‌توان به منزله‌ی سنگ بنای هویت دینی تلقی کرد.

لازم به ذکر است پراکنش جغرافیایی زرتشتیان در ایران قابل توجه است که این مسأله وجه تاریخی دارد؛ به این معنا که تا زمان صفویان، زرتشتیان هنوز در بسیاری از شهرهای ایران زندگی می‌کردند و تعداد آنها به نسبت زیاد بود؛ اما کم‌کم و به‌ویژه در زمان شاه سلطان حسین از این تعداد کاسته گردید و تعداد زیادی از آنها طعمه بیداد گردیده و از بین رفتند (آذرگشسب، ۱۳۷۲: ۱۰۱). پس از حکومت صفوی و در طول حمله‌ی افغان‌ها به سمت کرمان، محله زرتشتیان که خارج از شهر بود تصرف گردید و افغان‌ها به قتل و غارت پرداختند و باقی‌مانده‌ی زرتشتیان که وارد حصارها شدند تعدادشان در حدود ۱۲۰۰۰ نفر یادشده است (اشیدری، ۱۳۳۵: ۲۳۹). بر این مبنا هنوز هم کانون تمرکز بیشتر زرتشتیان در کشور، استان‌هایی همچون کرمان، فارس و یزد است و در قسمت‌های دیگر کشور تمرکز کمتری دیده می‌شود. با توجه به اهمیت مقوله‌ی هویت ملی و دینی، این پژوهش قصد دارد تا به بررسی این موضوع در بین جامعه‌ی زرتشتیان ایران بپردازد و با بررسی میزان قوت و ضعف ابعاد هویت ملی و هم‌چنین هویت دینی در میان این جامعه در پی پاسخ به سؤالات زیر باشد:

- ۱- چه ارتباطی بین گرایش به هویت دینی و گرایش به هویت ملی در میان جامعه زرتشتیان وجود دارد؟
- ۲- از بین ابعاد مختلف هویت ملی (جغرافیایی، اجتماعی، سیاسی، تاریخی و فرهنگی)، کدام بعد ارتباط بیشتری با هویت دینی زرتشتیان دارد؟

پیشینه پژوهش

از بین مطالعات داخلی، سفیری و غفوری (۱۳۸۶) در مقاله‌ای با عنوان «بررسی هویت ملی و دینی جوانان شهر تهران»، با بهره‌گیری از دیدگاه کنش متقابل نمادین به این نتیجه رسیده‌اند که میان منطقه محل سکونت و هویت ملی و دینی جوانان رابطه‌ای معکوس وجود دارد (سفیری و غفوری، ۱۳۸۶: ۱). حاجیانی (۱۳۸۸) در مقاله‌ای با عنوان «نسبت هویت ملی با هویت قومی در میان اقوام ایرانی» به این نتیجه رسیده است که هر دو نوع هویت در میان اقوام ایرانی قوت دارد ولی بین ابعاد فرهنگی - اجتماعی هویت قومی و ابعاد فرهنگی هویت ملی رابطه‌ی مثبت وجود دارد (حاجیانی، ۱۳۸۸:

۱۴۳). قنبری و همکاران (۱۳۹۵) در تحقیقی تحت عنوان «بررسی رابطه‌ی بین هویت ملی و هویت دینی» به این نتیجه رسیده‌اند که بین تمام ابعاد گرایش به هویت ملی و هم‌چنین تمام ابعاد گرایش به هویت دینی با پابندی به فرهنگ شهروندی رابطه‌ی مستقیم وجود دارد (قنبری و همکاران، ۱۳۹۵: ۱۶۹). متقی و نامدرازاده (۱۳۹۸) هویت مکانی را با توجه به تقسیمات سیاسی سرزمین مورد بررسی قرار داده‌اند و نتیجه گرفته‌اند که متناسب با فرهنگ سیاسی ساکنان، مکان‌های جغرافیایی، کنش‌های سیاسی متفاوتی را خلق می‌کنند (متقی و نامدرازاده، ۱۳۹۸: ۷۷).

از بین مطالعات خارجی، بیلالی و همکاران (۲۰۱۸) در مقاله‌ای، نقش هویت ملی و مذهبی را از نظر روابط اجتماعی در بین طبقات مختلف اجتماعی ترکیه بررسی کرده و به این نتیجه رسیده‌اند که اثرات هویت ملی و مذهبی در فاصله‌ی اجتماعی تأثیر داشته و اهمیت در نظر گرفتن محتوای هویت در پیش‌بینی چگونگی تأثیرات فاصله طبقاتی در بین گروه‌های مختلف اجتماعی، بیشتر باید مدنظر قرار گیرد (بیلالی و همکاران، ۲۰۱۸: ۷۳). رزیکا (۲۰۱۷) در پژوهشی تحت عنوان تأثیرات هویت مذهبی بر رفتار اجتماعی به این نتیجه می‌رسد که رفتار اجتماعی شهروندان تا حد زیادی متأثر از هویت مذهبی آنهاست (رزیکا، ۲۰۱۷: ۷). مکی و همکاران (۲۰۱۵) در پژوهشی تحت عنوان هویت مذهبی و توسعه در پاکستان به این نتیجه رسیده‌اند که هویت مذهبی نقش بسیار پررنگی را در جوامع روستایی پاکستان بازی می‌کند و برای ایجاد هر نوع تعامل لازم است که هویت مذهبی و اجتماعی آن جامعه را مورد بررسی قرار داد (مکی و همکاران، ۲۰۱۵: ۲۷۶). کیزر (۲۰۱۵) ارتباط بین تنوع زبانی و نقش آن در هویت مذهبی را در مورد یکی از گویش‌های زبانی قدیمی آلمان مورد بررسی قرار داده (کیزر، ۲۰۱۵: ۱۲۵) و آیکلمن (۲۰۱۵) هویت مذهبی را در مذاهب مختلف اسلام، کاتولیک و یهودیت بررسی کرده و چالش‌های فرهنگی آنها را مدنظر قرار داده است (آیکلمن، ۲۰۱۵: ۵۰). با توجه به موارد ذکر شده، برای شناخت زمینه‌های اصلی، تحلیل چگونگی ارتباط میان متغیرها و شناخت عوامل تأثیرگذار، در این پژوهش، تلاش شد پژوهش‌هایی بررسی شوند که به‌نوعی حوزه‌های اصلی این پژوهش یعنی هویت مذهبی و ملی را در حوزه‌های مختلف با یکدیگر مرتبط دانسته‌اند یا یکی از انواع هویت یعنی هویت ملی یا دینی را در جوامع و ادیان مختلف بررسی نموده‌اند؛ به نظر می‌رسد با وجود پژوهش‌های متعدد در زمینه‌ی هویت، پژوهشی که ابعاد هویت را در جامعه زرتشتیان مورد بررسی قرار داده باشد، کمتر دیده می‌شود، هرچند شاخص‌های گوناگونی که در این زمینه در مقالات دیگر ذکر شده‌اند، در پیشبرد پژوهش حاضر اهمیت بسزایی داشته‌اند.

مبانی نظری

هویت، مجموعه‌ای از معانی است که فرد در درون نقش یا موقعیت اجتماعی به کار می‌گیرد تا چه کسی بودن خود را بیان کند. هویت جمعی نیز نوعی احساس تعهد و عاطفه نسبت به اجتماع عام است که موجب وحدت و انسجام جامعه می‌شود و بخشی از هویت فرد را تشکیل می‌دهد (برک، ۱۹۹۱: ۸۳۶). از نظر مانوئل کاستلز، هویت فرایند معناسازی براساس یک ویژگی فرهنگی یا مجموعه‌ای به‌هم‌پیوسته از ویژگی‌های فرهنگی است که بر منابع معنایی دیگر اولویت داده می‌شود و به دست خود کنشگران و از رهگذر فرایند فردیت بخشیدن ساخته می‌شود (حاجیانی و ایروانی، ۱۳۹۷: ۶).

هویت اجتماعی فهم ما از کیستی ماست و این‌که دیگران کیست‌اند و برعکس، فهم دیگر افراد از خودشان و دیگران که شامل ما نیز می‌شود. هم‌چنین، هویت اجتماعی محصول سازگاری و عدم سازگاری بین گروه‌های مختلف اجتماعی است که حتی قابل مذاکره و تغییر است (مک کرون و بچهورفر، ۲۰۰۸: ۱۲۴۵).

در بین ابعاد هویتی، عام‌ترین سطح آن، هویت ملی است که جایگاه ویژه‌ای دارد و استحکام و استقرار آن می‌تواند افراد را در برابر تغییرات سریع جهان امروز تا حد زیادی حفظ کند. دولت‌ها با تکیه بر هویت ملی، نظام ارزشی مورد نظر خود را از طریق آموزش، تبلیغات و سایر ابزارهای جامعه‌پذیری به افراد جامعه القا می‌کنند؛ به عبارت دیگر، هویت ملی متغیری محوری در تعریف ارزش‌ها و هنجارهای جمعی افراد یک جامعه است (ربانی و رستگار، ۱۳۹۲: ۴). برخی از صاحب‌نظران، در تعریف هویت ملی از واژه ملت کمک می‌گیرند. به این معنا که ملت را جمعیتی انسانی می‌دانند که دارای قلمرو تاریخی مشترک، اسطوره‌های مشترک، سرگذشت یکسان، فرهنگ عمومی و اقتصاد و حقوق قانونی یکسانی هستند (اسمیت، ۱۹۹۱: ۴۴). از نظر مکنزی هویت ملی یکی از ۴ نوع هویت است که از قرن ۱۹ برجای‌مانده و در کنار سه نوع دیگر هویت دینی، طبقه‌ای و نژادی، مشاهده می‌شود. بر این مبنا هویت ملی بر عناصر یکپارچه‌کننده‌ی واحد سیاسی مستقل تأکید دارد و آن را مجموعه‌ای از گرایش‌ها و نگرش‌های مثبت به عوامل و عناصر و الگوهای هویت‌بخش و یکپارچه‌کننده در سطح کشور به‌مثابه یک واحد سیاسی تعریف می‌کنند (زاهد، ۱۳۸۴: ۱۳۲). در ایران، هویت ملی همواره به دلیل تاریخ طولانی این سرزمین (بین ۷ تا ۳ هزار سال پیش تاکنون)، حفظ مرزهای جغرافیایی و حدود سرزمین (حداقل در وضع موجود آن)، استقلال سیاسی و نهایتاً به سبب برخورداری از میراث مشترک و پرنفوذ ادبی، فرهنگی و هنری تقویت شده است (حاجیانی، ۱۳۸۸: ۱۵۱).

از سوی دیگر، شاید بتوان گفت هویت دینی از مهم‌ترین عناصر ایجادکننده همگنی و همبستگی اجتماعی در سطح جوامع است که طی فرایندی با ایجاد تعلق خاطر به دین و مذهب، در بین افراد جامعه، نقش بسیار مهمی در ایجاد و شکل‌گیری هویت جمعی دارد و به عبارتی عملیات تشابه‌سازی و تمایزبخشی را انجام می‌دهد. این در حالی است که ادیان از آغاز تاکنون، همواره در هویت‌بخشی مدنی و اجتماعی به بشر، نقش مثبت و مؤثری داشته‌اند (قبری برزبان و همتی، ۱۳۹۴: ۱۱۸) و با وجود افزایش و شدت یافتن فرایندهای توسعه و نوسازی در تمام ابعاد خود، همچنان منبع مهمی برای هویت و معنا بخشی در جهان متمدن و آشفته به‌شمار می‌روند. برخلاف برخی تصورات که مذهب را در نتیجه‌ی روند تجدیدگرایی، محوشده می‌پنداشتند، دین در نقش منبع اولیه‌ی معنا بخشی و هویت‌بخشی به بسیاری از مردم دنیا چون مسیحیان، مسلمانان، بودائیان و هندوها مطرح است. در واقع مذهب، منابع شناختی، ایدئولوژیکی، جامعه‌شناختی و معنوی را برای هویت به دست می‌دهد (فرو و همکاران، ۲۰۰۴: ۲۰). هم‌چنین برخورداری از دین و تعالیم مذهبی مشترک، پابندی و وفاداری به آن، اعتقاد و تمایل به مناسک و آیین‌های مذهبی فراگیر در فرایند شکل‌دهی هویت ملی، بسیار مؤثر است (حاجیانی، ۱۳۷۹: ۲۰۴).

در این راستا پترسون، معتقد است که می‌توان دین را با رویکردی کل‌نگر، مجموعه‌ای از اعتقادات، احساسات و اعمال فردی جمعی دانست که حول مفهوم حقیقت غایی (امر مقدس) سازمان‌یافته است. این حقیقت غایی را برحسب تفاوت ادیان با یکدیگر می‌توان واحد یا متکثر، متشخص یا نامتشخص، الوهی یا غیرالوهی و نظیر آن تلقی کرد (پترسون، ۱۳۷۹: ۲۱).

بر اساس نظریات مطرح شده، مؤلفه‌های هویت دینی در دو بخش مؤلفه‌های ذاتی و پیامدی می‌تواند تفکیک گردد. مؤلفه‌های ذاتی هویت دینی به مؤلفه‌هایی اطلاق می‌گردد که جزء جدانشدنی هویت بوده و شامل دو مؤلفه عاطفی و شناختی است که مؤلفه عاطفی مشتمل بر احساسات، نیازها و تمایلات و مؤلفه‌ی شناختی شامل ارزش‌ها، هنجارها، باورها (ایمان) و اعتقادات بوده است. مؤلفه‌های پیامدی هویت دینی نیز در قالب اعمال و رفتارهای مذهبی در جامعه خود را نشان می‌دهد (رئوفی، ۱۳۸۹: ۹۱).

همه‌ی ایرانیان از دوران باستان تاکنون در فلات ایران زندگی کرده‌اند و مرزهای جغرافیائی این فلات، هویت‌بخش مکان و بوم زیست آنان بوده است. آنان در این مکان خود را یافته‌اند و طی قرن‌ها با نوسانات زیست‌محیطی آن خود را تطبیق داده‌اند.

هم‌چنین جامعه‌ی ایرانی در طول تاریخ پر فرار و نشیب خود همواره دارای هویت دینی بوده است. در این بین در جامعه‌ی امروزی ایران با وجود تنوع مذاهب و قومیت‌ها، هستند گروه‌هایی که نظام ارزشی و فرهنگی خود را از دین خود می‌دانند که پیروان مذهب زرتشت نیز نمودی از این گروه هستند.

در نتیجه چارچوب نظری این تحقیق با در نظر گرفتن ابعاد هویت ملی و دینی مشخص می‌گردد که هویت ملی در ۵ بعد جغرافیایی، اجتماعی، سیاسی، تاریخی و فرهنگی و هویت دینی در ۳ بعد عاطفی، شناختی و پیامدی مورد بررسی قرار گرفته است (جدول ۱).

روش‌شناسی پژوهش

این تحقیق از نوع کاربردی و از نظر رویکرد، توصیفی بوده و روش کار پیمایشی و ابزار گردآوری داده‌ها پرسشنامه است. بیشتر زرتشتیان ایران ساکن استان‌های یزد و کرمان هستند. هم‌چنین بر اثر مهاجرت‌های گسترده، در شهرهای تهران، شیراز، اصفهان و اهواز نیز به صورت پراکنده زندگی می‌کنند. براساس سرشماری عمومی نفوس و مسکن، جمعیت زرتشتیان در ایران در سال ۱۳۹۵، ۲۳۱۰۹ نفر بوده است که جامعه آماری پژوهش حاضر شامل آن دسته از زرتشتیان ایران است که در استان‌های فارس و یزد ساکن هستند که روش نمونه‌گیری، شیوه‌ی نمونه‌گیری دو مرحله‌ای با استفاده از نمونه‌گیری خوشه‌ای و سپس نمونه‌گیری تصادفی ساده (در دسترس) بوده است. براساس جدول مورگان، حجم نمونه حدود ۳۸۴ پرسشنامه تخمین زده می‌شود که بر این اساس ۲۵۰ پرسشنامه در استان یزد (محلات زرتشتی‌نشین شهر یزد و روستاهای مزرعه کلاتر و مبارکه واقع در اطراف شهر اردکان) و ۱۳۴ پرسشنامه در استان فارس (محلات زرتشتی‌نشین شهر شیراز و محدوده داراب) تکمیل شده است.

از آنجاکه در این تحقیق دو مؤلفه‌ی هویت ملی و هویت دینی مدنظر است، با توجه به مبانی نظری و بررسی منابع مختلف، ابعادی برای این دو مؤلفه در نظر گرفته شده و شاخص‌ها و گویه‌هایی برای آنها تعریف شده است که در قالب طیف لیکرت ۵ امتیازی از جامعه نمونه مورد بررسی قرار گرفته است. جدول شماره ۱ ابعاد و گویه‌های هویت دینی و ملی را نشان می‌دهد.

جدول شماره ۱: ابعاد و گویه‌های هویت دینی و ملی

مفهوم	ابعاد	شاخص	گویه‌ها
هویت ملی	ایمان و تعهد	آمادگی برای دفاع از سرزمین در زمان بروز خطر	Var04: دفاع از ایران را وظیفه خود می‌دانم. Var02: تابعیت ایرانی بر تابعیت کشوری دیگر برای من ارجحیت دارد.
		ترجیح دادن به زندگی در کشور خود بر سایر نقاط جهان (عدم مهاجرت)	
	تعلق و وابستگی	اعتماد به جامعه	Var01: به جامعه‌ای که در آن زندگی می‌کنم اعتماد دارم. Var03: مشارکت و برقراری ارتباط دوستانه در جامعه ایرانی برای من با ارزش است. Var07: به هنجارهای مرسوم در جامعه احترام می‌گذارم.
		برقراری روابط دوستانه و عاطفی با افراد جامعه و مشارکت با آنان پایبندی به هنجارهای عام جامعه	
رضایت و تمایل	اعتماد به نظام سیاسی کشور	Var05: به نظام سیاسی کشورم اعتماد دارم و همیشه سعی می‌کنم در تعیین سرنوشت خود (انتخابات) شرکت کنم. Var06: مسائل سیاسی روز کشورم برای من دارای اهمیت است و اخبار روزمره را دنبال می‌کنم. Var10: از حکومت کشورم حمایت می‌کنم.	
	آگاهی از اخبار و وقایع جاری و روزمره حمایت از حکومت		
هویت تاریخی	تعلق و وابستگی	داشتن تعلق خاطر نسبت به حوادث و شخصیت‌های تاریخی	Var11: به حوادث و شخصیت‌های تاریخی کشورم احساس تعلق خاطر دارم. Var08: فرهنگ و تاریخ کشورم در مقابل کشورهای دیگر برای من باعث افتخار است.
		اهمیت دادن به تاریخ کشور ایران در مقایسه با سایر کشورها	
هویت دینی	عاطفه	شناختن آداب و رسوم عرف جامعه، اهمیت به معماری بناها و میراث فرهنگی و توجه به هنرهای سنتی و اصیل	Var09: آثار فرهنگی ایران اعم از کتب فرهنگی و اماکن تاریخی، آداب و رسوم و هنرهای سنتی و اصیل ایرانی برای من دارای اهمیت است.
		احساس	Var12: در مورد دینم احساس رضایت و تعلق خاطر زیادی دارم.
هویت دینی	رضایت و تمایل	باور و اعتقاد	Var13: مکان عبادت کردن برای من مسئله بسیار مهمی است. Var14: وقت زیادی رو صرف فهمیدن مسائلی چون ایمان، اخلاق مذهبی، آئین‌های مذهبی و... می‌کنم. Var15: اعتقاد به خداوند برای من مسئله بسیار مهمی است.

<p>Var16: در مراسم‌های مذهبی شرکت می‌کنم.</p> <p>Var17: سعی می‌کنم دستورات دین را عمل کنم و در زندگی به کارگیرم.</p> <p>Var18: اعمال دینی را در هر وضع و شرایطی انجام می‌دهم.</p>	عمل به مناسک	۳ ۳ ۵	
---	--------------	-------------	--

(منبع: مطالعات نگارندگان با بررسی پیشینه تحقیق)

بر مبنای گویه‌های جدول شماره ۱، پرسشنامه تحقیق طراحی شده و روایی با استفاده از روش تحلیل عاملی تأییدی و پایایی با استفاده از آزمون آلفای کرون‌باخ مورد بررسی قرار گرفته است.

به منظور تحلیل داده‌های پژوهش و استنباط آماری، از تحلیل‌های گوناگونی استفاده گردیده است.

اعتبارسنجی این عوامل و مؤلفه‌ها با استفاده از نرم‌افزار (SMART PLS) انجام شده است. اسمارت پی.ال.اس نرم‌افزاری است که برای حل مسائل با روش حداقل مربعات جزئی استفاده می‌شود.

در نرم‌افزار پی.ال.اس از دو مدل بیرونی و درونی استفاده می‌شود. مدل درونی مشابه تحلیل مسیر در مدل‌های معادلات ساختاری و مدل بیرونی مشابه اندازه‌گیری (CFA) است. مدل بیرونی در تعیین پایایی و روایی سازه‌ها و مدل درونی جهت آزمون فرضیات با استفاده از مدل‌سازی و یا تحلیل کاربرد دارد.

روش آلفای کرون‌باخ برای محاسبه همبستگی درونی ابزار اندازه‌گیری (پرسشنامه) به کار می‌رود. برای محاسبه آلفای کرون‌باخ (با استفاده از نرم‌افزار Spss) یک نمونه اولیه شامل ۴۰ پرسشنامه، پیش‌آزمون گردید و نظرات آزمودنی‌ها مدنظر قرار گرفت. سپس با استفاده از داده‌های به دست آمده از این پرسش‌نامه‌ها میزان ضریب پایایی با روش آلفای کرون‌باخ برای تک‌تک متغیرها محاسبه شد. اگر ضریب آلفای کرون‌باخ بیشتر از ۰/۷ باشد، آزمون از پایایی قابل قبولی برخوردار است (کرون‌باخ، ۱۹۵۱: ۲۹۷). با توجه به این که ضریب آلفای کرون‌باخ برای گویه‌های هویت ملی، ۰/۷۰۸ و برای گویه‌های هویت دینی ۰/۸۵۲ به دست آمده است و با توجه به این که این مقدار بالای ۰/۷ است، می‌توان گفت تمامی متغیرها از پایایی قابل قبولی برخوردار هستند.

یافته‌های تحقیق

تجزیه و تحلیل داده‌ها برای بررسی صحت و سقم فرضیات، برای هر نوع تحقیقی، از اهمیت خاصی برخوردار است. امروزه در بیشتر تحقیقاتی که متکی بر اطلاعات جمع‌آوری شده از موضوع مورد تحقیق هست، تجزیه و تحلیل اطلاعات از اصلی‌ترین و مهم‌ترین بخش‌های تحقیق محسوب می‌شود. داده‌های خام با استفاده از فنون آماری مورد تجزیه و تحلیل قرار می‌گیرند و پس از پردازش به شکل اطلاعات در اختیار استفاده‌کنندگان قرار می‌گیرند. برای تجزیه و تحلیل داده‌های جمع‌آوری شده در این تحقیق، ابتدا با استفاده از روش‌های آمار توصیفی به بررسی متغیرهای جمعیت‌شناختی پاسخ‌دهندگان شامل جنسیت، سن و میزان تحصیلات پرداخته شده است. شناخت ویژگی‌های جمعیت‌شناختی نمونه از این جهت مفید است که به کمک آن مشخصات کلی جامعه مورد بررسی و ویژگی‌های عمومی آن برای سایر محققان مشخص می‌شود. به علاوه این شناخت باعث می‌شود در تعمیم نتایج به جوامع دیگر، یا در طرح سؤالات تحقیقات آتی برای جوامع دیگر از این اطلاعات استفاده شود. اطلاعات توصیفی جامعه نمونه در قالب خصوصیات جنس، سن و تحصیلات در جدول شماره ۲ ارائه شده است.

جدول شماره ۲: اطلاعات توصیفی پاسخ‌دهندگان

جنسیت	تعداد	درصد	سن	تعداد	درصد	تحصیلات	تعداد	درصد
زن	۱۵۴	۴۰	۱۵-۲۰	۲۳	۶	زیر دیپلم	۶۰	۱۵/۶
			۲۰-۳۰	۵۴	۱۴	دیپلم	۱۷۰	۴۴/۴
مرد	۲۳۰	۶۰	۳۰-۵۰	۱۵۷	۴۱	لیسانس	۱۲۲	۳۱/۸
			بیش از ۵۰	۱۵۰	۳۹	فوق لیسانس و دکتری	۳۲	۸
کل	۳۸۴	۱۰۰		۳۸۴	۱۰۰	کل	۳۸۴	۱۰۰

(منبع: یافته‌های تحقیق)

نتایج جدول شماره ۲ بیانگر آن است که پرسش‌شوندگان عمدتاً مردان و در سنین بالای ۳۰ سال بوده‌اند که این مسأله از آنجا ناشی می‌شود که محلات و روستاهای زرتشتی نشین هدف، عمدتاً محل سکونت خانوارهای قدیمی زرتشتی بوده و عمده‌ی جوانان زرتشتی، در این محلات سکونت ندارند.

جهت بررسی آمار استنباطی تحقیق، گویه‌های مطرح‌شده در جدول شماره ۱ مورد بررسی قرار گرفته است. در واقع با بهره‌گیری از نتایج پرسشنامه‌ها سعی شده که بار عاملی هر گویه مورد بررسی قرار گیرد. بار عاملی مقدار عددی است که میزان

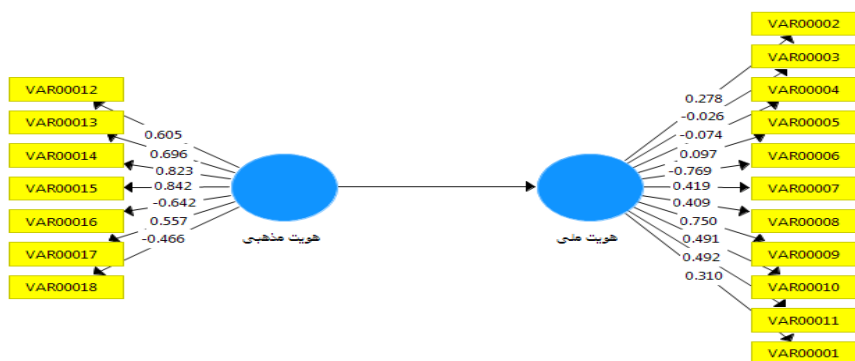
شدت رابطه میان یک متغیر پنهان و متغیر آشکار مربوطه را طی فرآیند تحلیل مسیر مشخص می‌کند. هرچه مقدار بار عاملی یک شاخص در رابطه با یک سازه مشخص بیشتر باشد، آن شاخص سهم بیشتری در تبیین آن سازه ایفا می‌کند. همچنین اگر بار عاملی یک شاخص منفی باشد، نشان‌دهنده تأثیر منفی آن در تبیین سازه‌ی مربوطه است. به بیان دیگر سؤال مربوط به آن شاخص به صورت معکوس طراحی شده است.

نکته مهم آن‌که یکی از قوی‌ترین و مناسب‌ترین روش‌های تجزیه و تحلیل در تحقیقات علوم رفتاری و علوم اجتماعی، تجزیه و تحلیل چند متغیره است زیرا ماهیت این‌گونه موضوعات، چند متغیره بوده و نمی‌توان آنها را با شیوه‌ی دو متغیری (که هر بار تنها یک متغیر مستقل با یک متغیر وابسته در نظر گرفته می‌شود) حل نمود. لذا در این پژوهش جهت آزمون فرضیه‌ها از مدل معادلات ساختاری و نرم‌افزار (SMSRT PLS) استفاده می‌گردد. این در حالی است که در مطالعات حوزه علوم انسانی و اجتماعی، تجزیه و تحلیل داده‌های پژوهش طبق فرآیندی با قالب کلی مشخص و یکسان صورت می‌پذیرد که مرتبط با آن روش‌های تحلیل آماری متعددی تا به حال معرفی شده است؛ ولی مدل‌سازی معادلات ساختاری (SEM) که در اواخر دهه شصت میلادی معرفی شد، ابزاری در دست محققین جهت بررسی ارتباط میان چندین متغیر در یک مدل را فراهم می‌ساخت. مهم‌ترین دلیل استفاده بیشتر از این مدل، برتری این روش برای نمونه‌های کوچک است. دلیل بعدی داده‌های غیرنرمال است که محققین و پژوهشگران در برخی پژوهش‌ها با آن سروکار دارند و در نهایت دلیل آخر استفاده از این روش، روبرو شدن با مدل‌های اندازه‌گیری سازنده است.

بعد از ایجاد معادله ساختاری و وارد کردن نتایج پرسشنامه در این نرم‌افزار، تحلیل معادله صورت می‌گیرد؛ در این حال اعداد نوشته شده بر روی خطوط در واقع ضرایب (β) حاصل از معادله رگرسیون میان متغیرها هستند که به آنها ضرایب مسیر نیز گفته می‌شود. هم‌چنین مقدار (T-Value)، خروجی دیگر این مدل است که جهت تأیید ارتباط معنی‌دار بین متغیرهای مکنون استفاده می‌شود. برای تأیید ارتباط معنی‌دار بین متغیرهای مکنون مقدار (T-Value) باید بیشتر از $1/96$ و یا کمتر از $-1/96$ باشد.

با توجه به توضیحات ارائه شده، شکل شماره ۱ نتایج تحلیل عاملی تأییدی متغیرهای هویت ملی و هویت دینی را نشان می‌دهند که در اختیار افرادی از جامعه زرتشتی قرار گرفته و از آنها خواسته شده که به سؤالات پاسخ دهند. مقادیر بالاتر بار عاملی بیانگر آن است که مشاهده‌گرها بهتر توانسته‌اند بیان‌کننده‌ی تغییرات متغیرهای پنهان باشند.

در این تحقیق دو متغیر هویت ملی و هویت مذهبی متغیر پنهان هستند که پیکان رسم شده و عدد روی آن نشان می‌دهد که تأثیر یک متغیر بر متغیر دیگر به چه میزان بوده است. (عدد ۰/۶۴۳ روی پیکان همان ضریب رگرسیون است که هرچه به ۱ نزدیک‌تر باشد ارتباط مستقیم دو متغیر را نشان می‌دهد.) رابطه بین دایره آبی‌رنگ و مربع زردرنگ در واقع ارتباط بین متغیرهای پنهان و آشکار (همان گویه‌ها) را نشان می‌دهد و اعداد روی پیکان‌ها، همان بارهای عاملی هستند که اصولاً نباید کمتر از ۰/۴ باشند. هم‌چنین اگر اعداد خیلی باهم اختلاف داشته باشند نشان می‌دهد که سؤالات با یکدیگر هماهنگ نبوده‌اند و اگر حذف گردد بهتر است.

شکل شماره ۱: امتیازات گویه‌های تحقیق بر مبنای تحلیل عاملی تأییدی

همان‌طور که مشاهده می‌شود به‌جز گویه‌های ۳، ۴ و ۵ که ضرایب معناداری کمتر از ۱/۹۶ دارند ضرایب دیگر گویه‌ها ارتباط معناداری با یکدیگر را نشان می‌دهند.

جدول شماره ۲: نتایج تحلیل عاملی برای گویه‌های هویت ملی

گویه	ضرایب معناداری	بارهای عاملی
۱	۳/۶۶۶	۰/۳۱۰
۲	۰/۷۹۱	۰/۲۷۸
۳	۰/۳۵۶	۰/۰۲۶
۴	۰/۵۰۶	۰/۰۷۴
۵	۰/۶۴۹	۰/۰۹۷
۶	۵/۲۲۵	۰/۷۶۹
۷	۴/۳۴۱	۰/۴۱۹

۰/۴۰۹	۳/۳۸۸	۸
۰/۷۵۰	۵/۶۷۶	۹
۰/۴۹۱	۴/۱۰۲	۱۰
۰/۴۹۲	۴/۳۵۰	۱۱

در نتیجه می‌توان میزان قوت و ضعف شاخص‌های هویت ملی را با استفاده از بارهای عاملی، مشخص نمود. بر این مبنا امتیازات گویه‌های سیاسی (۰/۷۶۹) و فرهنگی (۰/۷۵۰) بار عاملی بالاتری نسبت به بقیه داشته و در مرحله بعد گویه‌های تاریخی، اجتماعی و جغرافیایی قرار می‌گیرند (جدول ۱ و ۲).

جدول شماره ۳: نتایج تحلیل عاملی برای گویه‌های هویت دینی

گویه	ضرایب معناداری	بارهای عاملی
۱۲	۵/۵۱۴	۰/۶۰۵
۱۳	۵/۹۳۴	۰/۶۹۶
۱۴	۵/۸۵۱	۰/۸۲۳
۱۵	۵/۰۶۱	۰/۸۴۲
۱۶	۳/۶۲	۰/۶۴۲
۱۷	۵/۶۷۲	۰/۵۵۷
۱۸	۲/۸۶۵	۰/۴۶۶

طبق جدول ۳، ضرایب معناداری همه گویه‌های هویت مذهبی از ۱/۹۶ بیشتر است که ارتباط معنادار بین گویه‌ها را نشان می‌دهد و از نظر مقدار بار عاملی، گویه‌های شناختی (۱۵، ۱۴ و ۱۳) دارای قوت بیشتر و گویه‌های پیامدی و عاطفی از قوت کمتری برخوردارند.

تبیین فرضیات

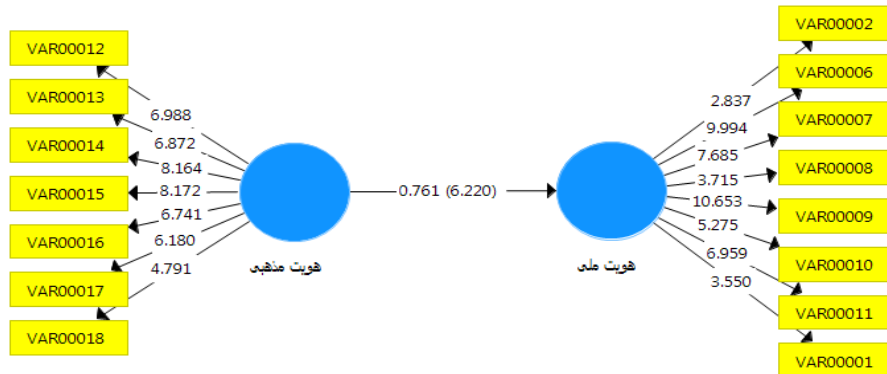
فرضیه اول: در پاسخ به سؤال اول تحقیق می‌توان فرضیه را به این شکل مطرح نمود که بین گرایش به هویت دینی و گرایش به هویت ملی در میان جامعه زرتشتیان، ارتباط معنی‌داری وجود دارد.

در راستای تبیین این فرضیه، کل گویه‌های هویت ملی و هویت دینی در قالب

سؤالات پرسشنامه، در مدل مورد نظر وارد شده و به نوعی از امتیازات، میانگین گرفته شده که خروجی نرم افزار نشان دهنده مناسب بودن مدل ساختاری هست زیرا ضریب معنی داری (t) بزرگتر از ۱/۹۶ هست. با توجه به نتایج به دست آمده بین متغیرهای هر دو نوع هویت ارتباط معنی داری وجود دارد (هرچه میزان همبستگی از ۰/۵ بیشتر باشد به معنی ارتباط بیشتر است)؛ به این معنا که در حالت کلی می توان اذعان نمود که زرتشتیان اگرچه از نظر مذهب، زرتشتی هستند و با مذهب اصلی کشور ایران متفاوت اند ولی در مقابل، خود را ایرانی دانسته و نسبت به کشور خود احساس مسؤولیت داشته و حتی حاضرند برای آن، جان خود را نیز فدا کنند؛ در نتیجه هویت ملی و مذهبی با یکدیگر ارتباط معنی دار داشته و به نوعی مکمل هم در بین این جامعه هستند. به عبارتی هرچه گرایش به ابعاد هویت دینی در این جامعه بیشتر شود، پایبندی به هویت ملی نیز افزایش می یابد.

جدول شماره ۴: شاخص های تبیین کننده روابط بین متغیرهای هویت ملی و دینی

متغیرهای پژوهش	ضریب معناداری	میزان همبستگی یا ارتباط
هویت ملی	۶/۲۲۰	۰/۷۶۱
هویت دینی		

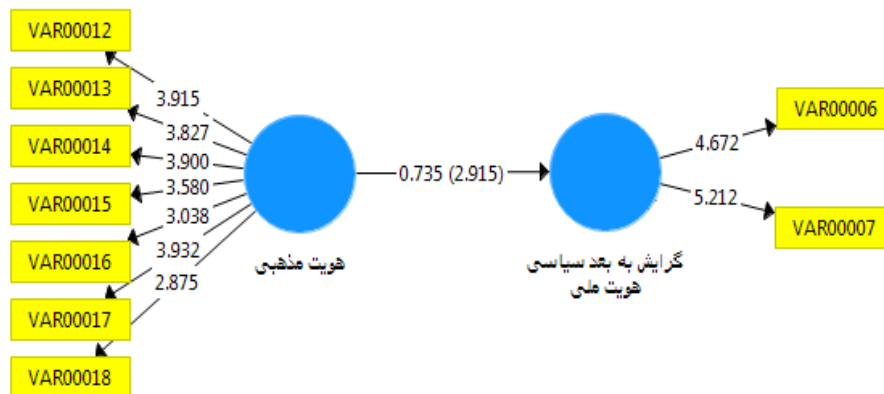
شکل شماره ۲: مدل ساختاری فرضیه اصلی پژوهش

هم چنین با توجه به شکل ۲، متغیر VAR00015 با ضریب ۸/۱۷۴ و متغیر VAR0009 با ضریب ۱۰/۶۵۳ بیشترین نقش را در ایجاد این همبستگی داشته اند که شامل گویه اعتقادی از هویت مذهبی و گویه فرهنگی از هویت ملی است.

فرضیه دوم: در پاسخ به سؤال دوم تحقیق که ارتباط بین ابعاد مختلف هویت ملی با هویت دینی باید مورد بررسی قرار گیرد، می‌توان چندین فرضیه فرعی را مطرح نمود؛ به این معنا که هر یک از ابعاد هویت ملی را با هویت دینی به تفکیک مورد آزمون قرار داد.

- به نظر می‌رسد بین گرایش به بعد سیاسی هویت ملی و هویت دینی در بین زرتشتیان ایران رابطه‌ی معنی‌داری وجود دارد.

در این قسمت گویه‌های مرتبط با شاخص‌های سیاسی هویت ملی (اعتماد به نظام سیاسی کشور، آگاهی از اخبار و وقایع جاری و روزمره و حمایت از حکومت موجود) با گویه‌های هویت دینی مورد بررسی قرار می‌گیرد. خروجی نرم‌افزار با توجه به شکل ۳ نشان‌دهنده‌ی مناسب بودن مدل ساختاری است زیرا ضریب معنی‌داری برابر ۲/۹۱۵ بزرگتر از ۱/۹۶ است. با توجه به نتایج به‌دست آمده از مدل‌سازی به روش معادلات ساختاری و ضرایب معنی‌داری، بین این گویه‌ها نیز ارتباط معنی‌داری وجود دارد، یعنی ضریب همبستگی ۰/۷۳۵، همبستگی مثبت، معنادار و با شدت بالایی را نشان می‌دهد. به این معنا که هرچه گرایش به هویت دینی قوی‌تر شود، پایبندی به شاخصه‌های سیاسی هویت ملی نیز بیشتر می‌شود.

شکل شماره ۳: روابط بین متغیرهای گرایش به بعد سیاسی هویت ملی و هویت دینی

- بین گرایش به بعد فرهنگی و تاریخی هویت ملی و هویت دینی در بین زرتشتیان ایران رابطه‌ی معنی‌داری وجود دارد.

در تبیین این فرضیه، گویه‌های بعد فرهنگی و تاریخی هویت ملی به‌صورت توأمان با هویت دینی مورد بررسی قرار گرفته که با توجه به این‌که ضریب معناداری از ۱/۹۶

بیشتر است، این فرضیه نیز تأیید می‌گردد. ضریب همبستگی به‌دست آمده نیز $0/740$ است که نشان از رابطه معنی‌دار بین گویه‌های فرهنگی و تاریخی هویت ملی با هویت مذهبی است یعنی توجه به ارزش‌های تاریخی و فرهنگی کشور ایران به اندازه مذهب زرتشتی برای این جامعه قابل‌احترام است.

- بین گرایش به بعد اجتماعی و جغرافیایی هویت ملی و هویت دینی، در بین زرتشتیان ایران، رابطه‌ی معنی‌داری وجود دارد.

خروجی تحلیل عاملی تأییدی که در جدول ۵ نشان داده شده است نشان می‌دهد که گویه‌های بعد اجتماعی هویت ملی به دلیل داشتن بار عاملی کمتر از $0/3$ و ضرایب معناداری کمتر از $1/96$ نمی‌توانند بیانگر تغییرات زیادی در بعد اجتماعی هویت ملی باشند. از طرفی ضریب همبستگی بین گویه‌های بعد اجتماعی و هویت دینی برابر $0/096$ - است بدین معنا که ارتباط معکوس بین این دو متغیر برقرار است. از آنجا که معمولاً جامعه‌ی زرتشتیان، از نظر اجتماعی، جامعه‌ی بسته‌ای را برای خود ایجاد می‌کنند و میل به مشارکت در درون جامعه خود بیشتر از خارج از جامعه است، این گویه از بقیه گویه‌های بعد اجتماعی یعنی اعتماد به جامعه و توجه به هنجارهای جامعه بار عاملی کمتری داشته و همین باعث شده که ارتباط معنی‌داری بین این بعد با هویت دینی هم ایجاد نشود. درحالی‌که وقتی گویه‌های بعد اجتماعی و جغرافیایی به‌صورت تجمیعی با هویت مذهبی از نظر همبستگی بررسی می‌شود، ارتباط معنی‌دار دیده می‌شود ولی قوت زیادی ندارد و میزان این همبستگی برابر $0/425$ است.

درمجموع برای این‌که مشخص نماییم از بین ابعاد هویت ملی کدام بعد ارتباط بیشتری با هویت دینی دارد، براساس همبستگی‌های به‌دست آمده می‌توان گفت که ارتباط بین بعد فرهنگی - تاریخی هویت ملی بیشترین همبستگی را با هویت دینی ($0/740$) داشته و در مرتبه‌ی دوم، بعد سیاسی هویت ملی با همبستگی $0/735$ قرار گرفته و کمترین ارتباط مربوط به ابعاد اجتماعی - جغرافیایی هویت ملی با هویت دینی ($0/425$) بوده است.

نتیجه‌گیری

این پژوهش سعی بر آن داشته است که رابطه‌ی بین هویت دینی و هویت ملی را در میان جامعه‌ی زرتشتیان مورد بررسی قرار دهد، با این فرض کلی که هویت دینی بر هویت ملی در میان این جامعه تأثیرگذار بوده و رابطه‌ی معناداری بین این دو نوع هویت برقرار است. طبق نتایج به‌دست آمده و براساس پاسخ‌های داده شده به

پرسش‌نامه‌های مربوط به سنجش میزان شدت و ضعف هویت ملی و هم‌چنین سنجش شدت و ضعف هویت دینی توسط عده‌ای از هموطنان زرتشتی عضو این جامعه، می‌توان این‌گونه نتیجه‌گیری کرد که در حالت کلی وجود رابطه‌ی معنادار و تأثیرگذاری میان هویت دینی و هویت ملی در میان جامعه‌ی زرتشتیان تأیید می‌گردد.

برای بررسی ابعاد جزئی‌تر رابطه‌ی میان هویت دینی و هویت ملی در میان جامعه زرتشتیان در ابتدا باید به این نکته اشاره گردد که این پژوهش برای سنجش هویت ملی به ابعاد پنج‌گانه جغرافیایی، اجتماعی، سیاسی، تاریخی و فرهنگی هویت ملی پرداخته است و سعی بر آن داشته که رابطه‌ی هرکدام از این ابعاد هویت ملی را با هویت دینی، در میان جامعه زرتشتیان، مورد بررسی قرار دهد تا در نهایت میزان تأثیرگذاری هویت دینی بر هرکدام از این ابعاد مشخص گردد.

براساس نتایج به‌دست آمده رابطه‌ی قوی و معنی‌داری میان همه ابعاد هویت دینی و هویت ملی در بین جامعه زرتشتیان برقرار است. علاوه بر آن از بین گویه‌های هویت ملی و هویت دینی، در بین جامعه زرتشتیان، بار عاملی گویه‌های سیاسی هویت ملی و گویه‌های شناختی هویت دینی از بقیه گویه‌ها بالاتر بوده است.

جهت بررسی ابعاد مختلف هویت ملی و ارتباط آنها با هویت دینی، با توجه به معادلات ساختاری و ضرایب همبستگی به‌دست آمده، این نتیجه حاصل می‌شود که رابطه‌ی بین ابعاد تاریخی و فرهنگی هویت ملی با هویت دینی دارای بیشترین ضریب همبستگی بوده و رابطه‌ی بین ابعاد سیاسی هویت ملی و هویت دینی در مرتبه دوم و کمترین میزان همبستگی مربوط به ابعاد جغرافیایی و اجتماعی هویت ملی و هویت دینی بوده است؛ بنابراین می‌توان استدلال کرد که هرچه میزان گرایش به هویت دینی بیشتر باشد، پایبندی به ابعاد تاریخی - فرهنگی و سیاسی هویت ملی بیشتر می‌شود.

یافته‌های پژوهش حاضر مبنی بر بررسی ارتباط بین هویت ملی و هویت دینی، با یافته‌های حاجیانی (۱۳۸۸)، قنبری و همکاران (۱۳۹۵)، متقی و نامدرازاده (۱۳۹۸)، بیلالی (۲۰۱۸) و رزیکا (۲۰۱۷) همخوانی دارد؛ با این تفاوت که هریک از مطالعات قبلی داخلی، ارتباطات بین هویت ملی و قومی، ارتباط بین هویت ملی و مذهبی و فرهنگ شهروندی یا هویت مکانی را مورد بررسی قرار داده بودند و در میان مطالعات خارجی نیز تأثیرات هویت مذهبی بر رفتار اجتماعی و یا اثرات هویت ملی و مذهبی در افزایش فاصله‌های اجتماعی مدنظر بوده است و در این راستا برای جامعه اقلیت‌های دینی و به‌ویژه زرتشتیان مطالعه خاصی تاکنون انجام نشده است.

منابع

- آذرگشسب، اردشیر (۱۳۷۲): *مراسم مذهبی و آداب زرتشتیان*، ج ۳، تهران: نشر فروهر.
- اشیدری، جهانگیر (۱۳۳۵): *تاریخ پهلوی و زرتشتیان*، ج ۱، تهران: نشر هوخت.
- پترسون، مایکل (۱۳۷۹): *عقل و اعتقاد دینی: درآمدی بر فلسفه دین*، ترجمه احمد نراقی و ابراهیم سلطانی، تهران: طرح نو.
- حاجیانی، ابراهیم (۱۳۷۹): «تحلیل جامعه‌شناختی هویت ملی در ایران و طرح چند فرضیه»، *فصلنامه مطالعات ملی*، س ۲، ش ۵، صص ۲۲۸-۱۹۳.
- ----- (۱۳۸۸): «نسبت هویت ملی با هویت قومی در میان اقوام ایرانی»، *مجله جامعه‌شناسی ایران*، دوره ۹، ش ۳ و ۴، صص ۱۶۴-۱۴۳.
- حاجیانی، ابراهیم؛ ایروانی، زهرا (۱۳۹۷): «آینده‌پژوهی هویت ملی ایران در افق زمانی ۱۴۰۷»، *فصلنامه مطالعات ملی*، س ۱۹، ش ۴، صص ۲۰-۳.
- خاکی، غلامرضا (۱۳۸۷): *روش تحقیق با رویکردی به پایان‌نامه‌نویسی*، تهران: انتشارات بازتاب.
- ربانی، علی؛ رستگار، یاسر (۱۳۹۲): «تحلیلی بر وضعیت هویت ملی و ابعاد شش‌گانه آن در بین شهروندان شهر اصفهان»، *مجله جامعه‌شناسی کاربردی*، س ۲۴، شماره پیاپی ۵۰، ش ۲، صص ۲۰-۱.
- رثوفی، محمود (۱۳۸۹): «مؤلفه‌های هویت دینی»، *مجله دین و ارتباطات*، س ۱۷، ش ۱ و ۲، پیاپی ۳۸-۳۷، صص ۹۱-۱۱۲.
- زاهد، سعید (۱۳۸۴): «هویت ملی ایرانیان»، *مجله راهبرد یاس*، س ۱، ش ۴، صص ۱۳۸-۱۲۹.
- سرمد، زهره؛ بازرگان، عباس؛ حجازی، الهه (۱۳۸۰): *روش‌های تحقیق در علوم رفتاری*، ج ۲، تهران: انتشارات آگه.
- سفیری، خدیجه؛ غفوری، معصومه (۱۳۸۸): «بررسی هویت دینی و ملی جوانان شهر تهران با تأکید بر تأثیر خانواده»، *مجله پژوهش جوانان، فرهنگ و جامعه*، ش ۲، صص ۲۷-۱.
- علیخانی، علی‌اکبر (۱۳۸۶): *مبانی نظری هویت و بحران هویت*، ج ۲، تهران: پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات اجتماعی.
- قنبری، نوذر؛ حیدرخانی، هابیل؛ رستمی، مسلم (۱۳۹۵): «بررسی رابطه بین هویت ملی و دینی با پایبندی به فرهنگ شهروندی در شهر کرمانشاه»، *مجله مطالعات جامعه‌شناختی شهری (مطالعات شهری)*، دوره ۶، ش ۱۹، صص ۱۹۷-۱۶۹.
- قنبری‌برزیان، علی؛ همتی، رضا (۱۳۹۴): «هویت دینی در جامعه ایرانی»، *مجله جامعه‌شناسی کاربردی*، س ۲۶، شماره پیاپی ۵۹، ش ۳، صص ۱۳۸-۱۱۷.
- متقی، افشین؛ نامداززاده، مسلم (۱۳۹۸): «نسبت هویت مکان با کنش‌های تقسیمات سیاسی در فضا (مطالعه موردی: شهرستان کازرون)»، *فصلنامه علمی پژوهشی برنامه‌ریزی منطقه‌ای*، س ۱۰، شماره پیاپی ۳۷، صص ۹۰-۷۷.
- مهدوی، غلامحسین؛ نمازی، نویدرضا (۱۳۹۰): «رتبه‌بندی عوامل مؤثر بر خطر حسابرسی با استفاده از تکنیک تاپسیس»، *مجله دانش حسابرسی*، دوره جدید، ش ۴۵، صص ۵۰-۲۸.
- Bilali, Rezarta, Iqbal, Yeshim, Çelik, Ayşe Betül (2018); "The role of national identity, religious identity, and intergroup contact on social distance across multiple social divides in Turkey", *International Journal of Intercultural Relations*, Volume 65, ELSEVIER: PP 73-85.

- Burke, Peter (1991); "Identity Process and Social Stress", *American Sociological Review*, Volum 56, No. 6, PP 836-849.
- Cronbach, Lee J. (1951); "Coefficient alpha and the internal structure of tests", *Psychometrika*, Volum 16, PP 297–334.
- Eickelman, Dale F. (2015); *Transnational Religious Identities (Islam, Catholicism, and Judaism): Cultural Concerns*, International Encyclopedia of the Social & Behavioral Sciences, 2nd edition, Dartmouth College.
- Furrow, James L, King, Pamela Ebstyne, White, K. Krystal (2004); "Religion and Positive Youth Development: Identity, Meaning, and Prosocial Concerns", *Applied Developmental Science*, Volume 8, Issue 1, PP 17-26.
- Gefen, David, Straub, Detmar (2005); "A Practical Guide to Factorial Validity Using PLS-Graph: Tutorial and Annotated Example", *Communications of the Association for Information Systems*, Volume 16, PP 91-109.
- Keiser, Steven Hartman (2015); "Religious identity and the perception of linguistic difference: The case of Pennsylvania German", *Language & Communication*, Volume 42, PP 125–134.
- Makki, Muhammad, Ali, SaleemH, Van vuuren, kitty (2015); "Religious identity and coal development in Pakistan: Ecology, landrights and the politics of exclusion", *The Extractive Industries and Society*, Volume 2, Issue 2, PP 276-286.
- McCrone, David, Bechhofer, Frank (2008); "National Identity and Social Inclusion", *Ethnic and Racial Studies*, Volume 31, Issue 7, PP 1245-1266.
- Rozycka, Joanna (2017); "Love thy neighbor? The effects of religious in/out-group identity on social behavior", *Personality and Individual Differences*, Volume 115, PP 7-12.
- Smith, Anthony D. (1991); *National Identity*, University of Nevada Press, London: penguin.